

Павленко В.В. Ідеї Р. Штайнера у сучасній освітній системі України / В.В. Павленко // Інноваційний досвід педагогів дошкільної та початкової освіти Житомирщини: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В.Є. Литнєва, Н.Є. Колесник. – Житомир: ФОП Левковець, 2012. – 456 с. – С.364. +CD. – 371.

Павленко В.В.,

канд. пед. наук, ст. викладач кафедри педагогіки

Житомирський державний університет

імені Івана Франка

ІДЕЇ Р. ШТАЙНЕРА У СУЧАСНІЙ ОСВІТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Вальдорфська педагогіка була започаткована в час соціального і економічного безладу, що виник після Першої світової війни. Серед людей, які були свідками страшних руйнувань і вболівали за відродження Європи, був Еміль Мольт, директор Вальдорф-Асторії – тютюнової фабрики в Штутгарті (Німеччина).

Персонал тютюнової фабрики «Вальдорф Асторія», спостерігаючи за своїми дітьми, часто скаржився власнику фабрики на ситуацію в сфері середньої освіти в Німеччині, на безініціативність і відсутність творчого підходу серед вчителів, що не сприяло розвитку дітей, їх особистісному і пізнавальному становленню.

Е. Мольт звернувся до Рудольфа Штайнера з проханням організувати школу для дітей робітників фабрики. Звернення Е. Мольта з таким питанням саме до Р. Штайнера було не випадковим. До того часу Р. Штайнер вже публічно висловлював ряд нових прогресивних ідей, що стосувались педагогіки, і володів певним досвідом приватного викладання і репетиторства.

Заслуговує на увагу педагогічна діяльність молодого Р. Штайнера в сім'ї віденського комерсанта Ладислава Шпехта, в якій під його опікою були четверо

дітей. Найбільший педагогічний успіх Р. Штайнера – це проведена робота за складеною ним спеціальною програмою, з молодшим сином Шпехта, який страждав легкою гідроцефалією, головними болями і порушенням поведінки. Лікарі висловлювали сумніви в можливостях хлопчика нормально розвиватися. Однак, Р. Штейнеру вдалося педагогічними методами оздоровити і підтягнути хлопчика, який протягом двох років нагнав однокласників, а в подальшому вступив до університету і став лікарем.

Р. Штейнер з готовністю відгукнувся на прохання Е. Мольта і перший цикл лекцій, присвячений вальдорфській педагогіці, був прочитаний у Штутгарті у вересні 1919 року. На той час вже було отримано дозвіл вюртембергського міністра культури і освіти на заснування нової школи (13.05.1919). У тому ж році (07.10.1919) на пагорбі Уланда (Ulandshöhe) в Штутгарті на кошти, виділені Е. Мольта, була розпочата забудова першої вальдорфської школи. Після завершення будівництва в школі відразу відкрилися 8 класів з 256 учнями, з яких 191 були дітьми співробітників і робітників тютюнової фабрики [3, с. 3-5].

Мета статті – визначити актуальні методи навчання та виховання, які використовуються у сучасній педагогіці.

Провідна ідея теорії Р. Штайнера – вільна педагогіка, яка не знає соціального, релігійного, національного поділу, педагогіка, покликана розвивати природні задатки дитини, її внутрішню свободу й гідність. Теоретична основа методики навчання – установка на цілісне виховання особистості учня з урахуванням особливостей саме його розвитку. Тому найважливіша вимога – глибоке вивчення індивідуальності дитини, її мислення, характеру, волі, пам'яті тощо. Знайомство з дітьми відбувається ще перед вступом до школи.

Вальдорфські школи України зорієнтовані на цілісне запровадження основних принципів педагогічної системи. Вальдорфська школа України є єдиною (цілісною) до завершення процесу навчання. Вона відкрита для будь-

якого учня, який цього бажає, та має забезпечувати якість навчання та здорового розвитку дитини, відповідно до принципів вальдорфської педагогіки.

Зміст викладання навчальних дисциплін у вальдорфських школах України відповідає вимогам Програм, затверджених Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, у той же час кожен вчитель є вільним у виборі методів і прийомів навчання, відповідно до принципів вальдорфської педагогіки, і несе персональну відповідальність за якість та результати навчального процесу.

На відміну від державних у вальдорфських школах навчання в обсязі повної середньої школи триває 12 або 13 років, диференціація запроваджується лише в старших (9 – 12-х або 11 – 13-х) класах. Тринадцятий рік навчання передбачає підготовку до вищого навчального закладу, тому навчальний процес і екзамени відбуваються у державній школі [2, с. 253].

З першого по восьмий клас оцінок і екзаменів немає, але наприкінці навчального року вчитель складає детальну характеристику на кожного учня. Звіт розкриває індивідуальний досвід учнів, підсумовує теперішній стан та накреслює завдання розвитку дитини в майбутньому.

Високі вимоги ставляться до професіоналізму вчителів, оскільки силі впливу особистості вчителя на дітей і батьків надається великого значення. Учителі мають бути добре естетично підготовлені: уміти малювати, грати на музичному інструменті, ритмічно рухатися. Естетичне середовище, навчальний дизайн, художньо-естетична діяльність і ручна праця розглядаються як обов'язкова умова виховання й навчання.

У вальдорфській школі один учитель веде дітей з першого по восьмий клас майже з усіх предметів (наприклад, у восьмому класі йому належать 50 – 55% навчального часу). Високі вимоги ставляться до особистості вчителя. Щоб уникнути негативного впливу на дитину, педагог повинен контролювати свою поведінку, займатися самовдосконаленням та постійно підвищувати професійну кваліфікацію.

Індивідуальний підхід до дитини дозволяє найбільш повно розкритися здібностям і не нашкодити здоров'ю дитини. Наприклад, для того, щоб зрівноважити дію темпераменту в дитині, йому дають можливість побачити себе з боку. Для цього дітей з однаковими темпераментами часто садять за одну парту. Навчання без оцінок, відсутність змагань не викликає у дитини, яка дійсно слабше інших, почуття неповноцінності. Єдиною мірою досягнень дитини є порівняння її власних успіхів сьогодні з досягненнями вчорашнього дня. Індивідуальний підхід позбавляє дитину від зайвих стресів, виключає знецінення особистості дитини.

При обладнанні вальдорфських шкіл віддається перевага натуральним матеріалам і «недоробленим» іграшкам і посібникам (в першу чергу для розвитку фантазії дітей). Велика увага приділяється духовному розвитку всіх учасників навчально-виховного процесу. Навчальний матеріал подається блоками, але день на всіх етапах навчання (від ясел до семінарій) розділений на три частини: *духовний* (переважає активне мислення), *душевний* (навчання музиці і танцю), *креативно-практичний* (діти навчаються в першу чергу творчим завданням: ліпити, малювати, вирізати з дерева, шити).

Досить часто вальдорфські школи розташовані на лоні природи. Кожен клас має своє окреме приміщення. Школа утримує майстерні, сад, город, зали для занять різними видами мистецтв [2, с. 253].

Становить великий інтерес структура навчального режиму. Тут немає традиційного розкладу уроків, за яким переважно через кожні 45 хвилин відбувається перехід до вивчення іншого предмета. У вальдорфській школі запроваджено навчання за «методом епох» у поєднанні із звичайними уроками тривалістю 45 хв.

У розкладі уроків навчання вранці поєднується з практичними заняттями після 12-ої години – ручною працею, музикою, ритмікою. Заслуговує на увагу ритмічний початок робочого дня, що виступає як бадьорий гуртуючий етап. Протягом 20 – 30 хв. діти хором декламують вірші, співають, часто під супровід сопілки або плескання в долоні чи притупування. Методика занять чітка й

досить проста: перевірка завдання, пояснення нового, повторення. Заключні 10 – 15 хв. – розповідь учителя. У початкових класах – це оповідання з історії, міфології, фольклору, Біблії.

У вальдорфській школі діти з першого класу вивчають дві іноземні мови, що ґрунтується на врахуванні підвищеної сензитивності дітей цього віку до вивчення мов. Принциповим положенням вальдорфської педагогіки є концепція Р. Штайнера про розвиток людини у ритмі семи років. У перших сім років життя дитини педагоги вважають найважливішим формування процесів сприймання звуків, кольорів, форм.

У наступні сім років – з першого по восьмий клас – дорослі, які працюють з дітьми, мають цілеспрямовано розвивати в них волю, мислення, організованість, позитивні почуття, емоції. Починаючи з першого класу, учителі спеціально шукають шляхи поглиблений процесів сприймання, інтелектуальної та естетичної радості, використовують велику кількість різноманітних ритмічних вправ і повторень, читають багато казок з яскраво вираженою ідеєю перемоги добра над злом. Взагалі у початкових класах велике значення надається слову вчителя і практичним діям учнів. Стосовно формування навичок читання, письма, обчислення діє принцип природовідповідності, урахування готовності дитини до цієї діяльності.

Виняткове значення надається педагогічному впливу довкілля. Вальдорфські вчителі прагнуть поглибити в дітей почуття зв'язку з природою. їхнє кредо: «Те, що добре для природи, завжди добре й для людей». Тому дітей учать жити у співробітництві й злагоді зі світом природи. Це навчання включає: *емоційний рівень* – любов до природи; *науковий* – розуміння природних процесів; *рівень вчинків* – дійова турбота про довкілля.

Основний метод вальдорфської педагогіки – метод *«душевної економії»*. Метод полягає в тому, що в процесі навчання у дітей розвивають ту діяльність, яку дитина може освоїти на даному етапі розвитку без внутрішнього опору організму. Так, від періоду зміни зубів до статевого дозрівання, працюють з образним мисленням дитини, апелюють до почуття, а не до інтелекту. Після

статевого дозрівання у навчальний матеріал включають поняття, працюють з абстрактним мисленням дитини.

Метод *«образного викладу матеріалу»* полягає в тому, що на будь-якому занятті дітей вчать образно мислити, співпереживати, співчувати, тобто включають у процес пізнання людину, її уявлення, фантазію, почуття.

«Гетеаністичний» метод пізнання – це пізнання світу, пізнання себе, пізнання себе, пізнаючи світ.

Сутність методу *«епох»* полягає в тому, що викладання предмета ведеться протягом 3 – 4 тижнів, щоденно із 7 год. 45 хв. до 9 год. 40 хв. ранку. За цей час (близько 50 год.) діти вивчають більшу частину навчального матеріалу або й увесь матеріал з певного предмета. Це примушує вчителя дуже ретельно добирати матеріал, методи засвоєння, виділяти провідні ідеї та головне, що підлягає обов'язковому засвоєнню. Переважно використовується такий підхід: спочатку концентроване ознайомлення з новим матеріалом, а потім його розгортання й закріплення.

Зміст навчання за методом «епох»:

- прообрази і казки; від образу до букви; співи, евритмія, в'язання на спицях;
- дива та легенди; письмо, арифметика; флейта, малювання, ручна праця;
- створення світу та Старий Заповіт; ноти, малювання форм;
- відрив загального і окремого; дробі; європейські міфи; орнамент, канон, вишивка;
- гармонія і античність, Греція; десяткові дробі, оркестр, робота по дереву;
- середні віки, боротьба добра і зла; Рим; фізика, відсотки, геометрія, робота по дереву;
- простір, Ренесанс; алгебра, вірші, шиття;
- революція, XIX століття; економіка, хімія, композитори, робота з металом;

- екологія, технічний прогрес і моральність, історія мистецтв, столярна справа;
- політика, історія, суспільство, фізика, драматургія, кераміка;
- суспільство, література, музика, скульптура, політурна справа;
- історія культури, імпровізація у всіх сферах [1 с. 133].

При надлишку розумової діяльності погіршується здоров'я дітей. Вирішенням даної проблеми є введення великої кількості предметів, на яких діти займаються активною діяльністю (евритмія, живопис). На споглядальних предметах педагог прагне розбудити уяву дитини, привести в рух його почуття. Це може бути цікаве повідомлення під час викладання, або захоплюючий розповідь в кінці уроку. Головне включити інтерес як позитивну емоцію.

Евритмія – це вид мистецтва, розроблений Р. Штайнером; поєднання особливого гармонізуючого руху, що нагадує танець і пантоміму, з поетичною мовою або музикою.

Спільна діяльність у класі сприяє душевному комфорту дитини. Об'єднання дітей у класі відбувається у ритмічній частині, на заняттях евритмією і гімнастикою Ботмера. Узгодженість рухів можлива лише за умови взаємної уваги один до одного. Хорове читання і спів виробляють здатність слухати один одного. Участь у спільних виставах вчить діяти спільно, поважати один одного, розуміти, що результат їх роботи залежить від злагодженості їх дій. Головним об'єднуючим чинником є авторитет вчителя, який необхідний дитині за приклад для наслідування осмисленого і для почуття захисту. Дуже важливо вчителю організувати свою роботу таким чином, щоб учні ставали все більш самостійними, щоб їх особиста прихильність до вчителя переростала в прихильність до школи. Це допомогло б їх безболісного переходу на старшу ступінь.

Метод *«навчання у супроводі почуттів»* пропонується замість методу «наочного навчання». До дванадцяти років вальдорфська педагогіка відкидає метод «наочного навчання» з причини того, що формування понять природно для природи дитини після дванадцяти років. Процес запам'ятовування

полегшується завдяки включенню руху почуттів у дитини, які є опорою для пам'яті. Емоційна пам'ять одна з самих довгострокових. Завдання педагога – подолати байдуже ставлення учнів до навчального матеріалу. Наприклад, почуття ритму є нагальною потребою дитини до статевого дозрівання. Тому в даному віці дитині легко дається заучування великої кількості віршів. Також легко і весело заучують діти таблицю множення під ритмічні удари і тупання ногами.

У вальдорфській школі виділяються головні уроки та спеціальні предмети. Головний урок проводиться щоденно і займає дві навчальні години. Викладання здійснюється «епохами» по 2-4 тижні. Для предметів, що потребують систематичних спеціальних вправ, таких як іноземна мова, ремесло, фізична культура, художні дисципліни, виділяються окремі уроки.

Головний урок будується на основі трьох взаємопов'язаних частин:
а) ритмічна частина; б) представлення навчального матеріалу «епохи»; в) розповідь.

Ритмічна частина уроку допомагає учням поглибити знання з теми уроку та гармонізувати сили мислення, волі, почуттів. Матеріалом для цієї частини уроку є музика, рухові вправи, читання віршів, спів, образне відтворення картин оточуючого світу.

У процесі другої частини засвоюється програмний матеріал «епохи» у формі, адекватній віку дітей та педагогічному задуму вчителя. Методика навчання на цьому етапі побудована на ритмічній зміні трьох фаз: *фаза пізнання* – переживання, спостереження, експериментування; *фаза розуміння* – спогади, описи, характеристики, замальовки; *фаза оволодіння матеріалом* – переробка, аналіз, узагальнення (досягнення третьої фази у більшості випадків не відбувається в рамках одного уроку).

Після переживання та опису звичайно настає пауза, коли дитина активно опрацьовує та засвоює матеріал. Саме тому тільки на наступний день учень підходить до висновків, тобто відбувається завершальний крок у навчанні.

Розповідна частина уроку сприяє розвитку моральних та вольових якостей і є важливим чинником виховного впливу на учнів.

Побудова навчання, коли день розпочинається з предметів, які спираються головним чином на знання та розуміння, вимагають міркувань та розумових уявлень, сприяє формуванню у дітей здібності концентруватись, глибше занурюватись у вивчення певного предмету та досягати поставленої мети. Після головного уроку ідуть предмети, що вимагають ритмічного повторення: іноземні мови, евритмія, фізкультура, музика. Після них настає час художньо-практичної діяльності.

Отже, основою діяльності вальдорфської школи є вчення Р. Штайнера про людину і її розвиток, розкриття індивідуального потенціалу кожної дитини. Жодна дитина не може бути дискредитована за відсутністю певних здібностей, вона повинна максимально реалізувати свої можливості. Запропоновані Р. Штайнером нововведення та рекомендації для шкіл до цього часу є актуальними, сучасними та інноваційними, тому що зачіпають методико-дидактичні основи педагогіки.

Вальдорфська школа або дитячий садок є частиною світового вальдорфського руху і має можливість співпрацювати з іншими закладами на регіональному, національному та міжнародному рівнях (ПУ Загальноосвітня вальдорфська школа «Софія» (Київ, 2007), Навчально-виховний комплекс Загальноосвітня вальдорфська школа I-III ступенів дитячий-садок «Ступені» (Одеса, 1993), ПУ ЗНЗ Вальдорфська школа «Михайл» (Київ, 2003), Криворізький навчально-виховний комплекс Загальноосвітня вальдорфська школа I-III ступенів дитячий-садок (Кривий Ріг, 2002), Дніпропетровська вальдорфська середня загальноосвітня школа (Дніпропетровськ, 1995), ПУ ДНЗ «Золота казка» (Київ, 2002).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми: СумДПУ, 2000. – 208 с.

2. Сбруєва А.А. Порівняльна педагогіка: [навчальний посібник] / А.А. Сбруєва. – Суми: СумДПУ, 1999. – 300 с.
3. Waldorf. Die Geschichte eines Namens. Hansjörg Hofrichter, 2003. – 60 с.